

До разової спеціалізованої вченої ради Phd 8441
Волинського національного університету імені
Лесі Українки
43025, м. Луцьк, проспект Волі, 13

ВІДГУК

**офіційного опонента Лісової Тетяни Вікторівни,
доктора юридичних наук, професора, доцента кафедри земельного та
аграрного права Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого на дисертацію Хлистік Мирослави Андріївни на тему
«Медіація як альтернативний спосіб врегулювання земельних спорів»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD) за
спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. На сьогоднішній день медіація є одним із найпопулярніших способів врегулювання спорів (конфліктів) у різних країнах світу. Адже традиційні юрисдикційні способи вирішення правових спорів не завжди здатні задовольнити інтереси протиборчих сторін, натомість несудові процедури, зокрема медіація, яка набуває все більшої популярності в Україні протягом останніх років, є гідною альтернативою та сприяє розвантаженню судів через надмірну кількість справ, що перебуває у їх провадженні. Використання такого інструменту, як медіація забезпечує пошук оптимального рішення, враховуючи інтереси сторін. Завдяки таким перевагам медіації, як-от: економія часу, гнучкість процедури, добровільність, взаємоприйнятне рішення можливе швидко та ефективно вирішення конфліктів, які виникають у суспільстві.

Існування інституту медіації є одним із шляхів України до Євроінтеграційного простору. Так, відповідно до Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» адаптація законодавства України до законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу.

Маючи широкий досвід у європейському практикумі, впровадження медіації в український правовий простір, як невід'ємної частини правової системи в державі, є необхідним. Хоча на сьогодні медіація земельних спорів в Україні перебуває лише на етапі становлення.

Актуальність комплексного дослідження медіації як альтернативного способу вирішення земельних спорів посилює й зміст Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 р. № 722/2019. Так, однією з цілей сталого розвитку є «Сприяння побудові миролюбного і відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях».

Водночас, незважаючи на творчі пошуки наукової спільноти у зазначеній царині, представниками вітчизняної земельно-правової доктрини не було проведено її комплексного аналізу як способу врегулювання земельних спорів з урахуванням євроінтеграційного вектору України та нових викликів, спричинених умовами воєнного стану.

Враховуючи викладене, актуальність теми дисертаційного дослідження Хлистік Мирослави Андріївни не викликає сумнівів, заслуговує на підтримку та схвалення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

У дисертаційній роботі, яка має комплексний характер, Хлистік Мирославою Андріївною застосовано системний підхід, чітко та зрозуміло визначено об'єкт, предмет, мету та завдання роботи. Висновки, рекомендації та пропозиції є переконливими та достатньо аргументованими, поставлена мета роботи досягнута, а завдання виконані. Структура дисертаційної роботи є логічною, відповідає меті та завданням, що узгоджені з предметом та

об'єктом дослідження. Виклад наукового матеріалу є послідовним та інформативним.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій дисертаційної роботи Хлистік М. А. базується на використанні як міжнародно-правових актів, так і національного законодавства, матеріалів судової практики; матеріалів інтернет-ресурсів, наукових робіт провідних українських та зарубіжних вчених, результатів власних досліджень авторки.

Методологія дослідження представлена комплексом загальнонаукових методів, що застосовувалися відповідно до мети дисертаційної роботи та поставлених завдань. Так, діалектичний метод як фундаментальний загальнонауковий метод був застосований авторкою під час дослідження сутності медіації та земельних спорів як окремих категорій та у їх взаємозв'язку, а також системного аналізу вітчизняного за зарубіжного досвіду застосування медіації у сфері земельних відносин (розділи 1, 2, 3). Системно-структурний метод дозволив дисертантці дослідити сучасне правове регулювання процедури медіації, порядок вирішення земельних спорів органами, визначеними земельним законодавством, виділити їх основні переваги та недоліки (розділ 2). За допомогою формально-логічного методу авторкою було здійснено науково-практичне тлумачення правових понять, виокремлено їх характерні риси та побудовано класифікації (розділи 1, 2).

У дисертаційному дослідженні також були використані спеціально-наукові методи. Зокрема, за допомогою статистичного методу дисертанткою проведено аналіз та обробку інформації, встановлено відповідні закономірності та узагальнено судову практику (розділи 1, 2,3). Порівняльно-правовий метод дозволив дослідити вітчизняне та зарубіжне законодавство у сфері використання медіації (розділи 2, 3). За допомогою нормативно-аналітичного методу здійснювалось тлумачення та інтерпретація нормативно-правових актів і наукових праць, що дало можливість

сформулювати власні висновки та пропозиції (розділи 1, 2, 3). Метод візуалізації даних був використаний авторкою при формуванні Ментальної карти розвитку земельної медіації в Україні (підрозділ 3.3).

Обсяг джерельної бази дослідження відповідає його меті та завданням, адже авторкою опрацьовано та використано велику кількість наукових та інших джерел (334 найменування, перелік яких займає 43 сторінки). Ці джерела репрезентують національний та зарубіжний науковий і нормотворчий досвід.

Дисертаційна робота є грамотною, самостійною роботою, в якій послідовно викладено теоретичний матеріал та чітко прослідковується авторська позиція, сформульовані у дисертації положення і висновки обґрунтовано та доведено на основі власних досліджень та є особистим здобутком авторки.

Сформована структура дисертації повною мірою відповідає її меті і завданням та дозволяє розцінювати її як цілісну і завершену наукову роботу.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Відсутність порушення академічної доброчесності.

У розділах дисертації в достатній мірі висвітлено зміст власних досліджень Хлистік М. А., зроблено посилання на наукові праці здобувачки, наведені в анотації (С. 14 – 17). Перелік цих праць також міститься у додатку списку публікацій за темою дисертації (С. 224 – 227). Публікації розкривають основні висновки і положення дисертаційної роботи. У роботі не виявлено ознак академічного плагіату та інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного авторкою дослідження. Отже, можна переконливо стверджувати, що дисертація виконана здобувачкою самостійно, а всі сформульовані в ній положення і висновки обґрунтовано на основі особистих досліджень авторки.

Ступінь апробації та впровадження результатів дисертаційної роботи. Результати дослідження Хлистік М. А. були належним чином

апробовані. Основні теоретичні та практичні положення й результати дослідження висвітлено у 19 наукових працях, з них: 4 статті, які розміщено у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»; 1 стаття в іноземному журналі; 14 тез доповідей на науково-практичних конференціях, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Використані в роботі теоретичні позиції, висновки інших авторів містять відповідні посилання.

Наукова новизна одержаних результатів. Ознайомлення зі змістом дисертації Хлистік Мирослави Андріївни дозволяє визнати, що наукова новизна отриманих результатів зумовлена тим, що виконана дисертаційна робота є першою в юридичній науці України, у якій здійснено комплексне дослідження медіації як альтернативного способу врегулювання земельних спорів на основі сучасного вітчизняного та закордонного законодавства та практичного досвіду з урахуванням викликів воєнного стану.

Мету дослідження досягнуто, а отримані результати містять належний рівень новизни. Розроблені авторкою наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації та винесені на захист, відповідають вимогам наукової новизни, є оригінальними авторськими розробками та свідчать про набуття дисертанткою необхідних навичок.

Авторкою розроблено низку нових наукових положень, а також низку тих, які було удосконалено та які набули подальшого розвитку.

Так, науковий інтерес становить вперше запропоноване авторкою визначення медіації як структурованого процесу переговорів, організацію та проведення якого забезпечує незалежний та неупереджений медіатор з метою врегулювання спору шляхом налагодження неконфліктної комунікації та пошуку сторонами спору взаємоприйнятних рішень, які базуються на інтересах та потребах сторін (с. 63 дис.).

Заслуговує на підтримку вперше наведене дисертанткою визначення земельної медіації як структурованого процесу переговорів, організацію та проведення якого забезпечує незалежний та неупереджений медіатор з метою врегулювання земельного спору шляхом налагодження неконфліктної комунікації та пошуку сторонами земельного спору взаємоприйнятних рішень, які базуються на інтересах та потребах сторін земельного спору (с. 64 дис.).

З позитивного боку варто також відмітити вперше обґрунтовану необхідність введення до складу комісій з розгляду земельних спорів, створених органами місцевого самоврядування, професійних медіаторів, які спеціалізуються на розгляді спорів у сфері земельних відносин (с. 107 дис.).

Всебічно обґрунтованою є позиція дисертантки щодо класифікації медіації на основі двох критеріїв (добровільності/обов'язковості та інтегрованості у судову систему): 1) добровільна досудова медіація (приватна медіація) – медіація, яку сторони можуть обирати за власною згодою для врегулювання спору у досудовому порядку; 2) обов'язкова досудова медіація – обов'язкова інформаційна зустріч з медіатором, яка передбачена законодавством країни для певної категорії спорів як передумова звернення до суду; 3) добровільна судова медіація – медіація, до якої сторони спору можуть вдатися під час судового процесу, прийнявши пропозицію судді або висловивши власне спільне бажання спробувати медіацію; 4) обов'язкова судова медіація – інформаційна зустріч з медіатором, на яку сторони спрямовує суд своїм власним рішенням під час судового процесу (згода сторін не вимагається); 5) квазіобов'язкова медіація – коли вимога використання медіації прямо не встановлена або встановлена як рекомендація, проте законом запроваджені процесуальні санкції (як правило, фінансові) за відмову без поважних причин брати участь у медіації (с. 25 – 26 дис.).

Заслуговує схвалення вперше сформульоване авторське розуміння медіабельності земельного спору як сукупності необхідної та достатньої кількості факторів та ознак спору, які, по-перше, дозволяють розпочати процедуру медіації, та, по-друге, свідчать про високу ймовірність успішного врегулювання земельного спору шляхом медіації (с. 70 дис.).

Беззаперечним є вперше запропонований авторський умовний поділ правового регулювання медіації в таких країнах, як Австралія, Велика Британія, Грузія, Індія, Норвегія, США, Туреччина, Україна та ряду країн Європейського Союзу за критеріями: добровільна/обов'язкова та досудова/судова на чотири основні групи: 1) національні правові системи з добровільною медіацією (досудовою та судовою) та обов'язковою медіацією (досудовою та судовою); 2) національні правові системи з добровільною медіацією (досудовою та судовою) та обов'язковою медіацією (досудовою або судовою); 3) національні правові системи з добровільною медіацією (досудовою та судовою) та квазіобов'язковою медіацією; 4) національні правові системи з добровільною медіацією (досудовою та судовою) (с. 177 дис.).

Слід підтримати вперше встановлені у дисертаційному дослідженні основні способи інтеграції медіації у правові системи країн, зокрема: 1) стимулювання (заохочення) використання медіації, наприклад, шляхом повернення частини судового збору у разі примирення сторін шляхом медіації під час судового процесу, переривання строків позовної давності на час процедури медіації тощо («м'яке» просування медіації); 2) законодавче (владне) встановлення обов'язкової медіації у певних категоріях спорів під страхом неприйнятності позовів без проходження цієї досудової процедури, запровадження обов'язкової судової медіації та накладення штрафних санкцій за безпідставну відмову від участі у ній; встановлення санкцій за відмову від участі у медіації у випадку використання так званої квазіобов'язкової медіації («жорстке» просування медіації) (с. 177 дис.).

Авторкою справедливо висловлено пропозицію, спрямовану на вдосконалення чинного вітчизняного законодавства та уникнення неоднозначного розуміння статусу медіації, закріпленого у ст.1 Закону України «Про медіацію», щодо вилучення з визначення терміну «медіація», слово «позасудова» (с. 171 дис.).

Значний науковий інтерес становить вперше розроблена здобувачкою Ментальна карта та обґрунтовані оптимальні шляхи розвитку земельної медіації в Україні (с. 168 дис.).

Достатньо фаховими є положення дисертації, в яких авторка пропонує удосконалити науково-правові підходи до розуміння категорій «конфлікт» та «спір» та доцільності використання поняття «спір» у юридичній сфері; науково-правові підходи до розуміння категорії «земельний спір», який визначено як правовідносини, пов'язані із суперечностями, що виникли між суб'єктами земельних відносин (громадянами, юридичними особами, органами місцевого самоврядування та органами державної влади) щодо об'єкта земельних правовідносин (землі в межах території України, земельних ділянок та прав на них, у тому числі на земельні частки (паї); наукові підходи щодо значення та взаємозв'язку категорій «вирішення спору» та «врегулювання спору», зокрема: «вирішення спору» пов'язують з юрисдикційною формою захисту прав, а «врегулювання спору» – з неюрисдикційною, тому вживання «врегулювання спору» більше гармонізує із природою медіації як примирної процедури за участю третьої нейтральної особи.

Крім наведеного, у дисертації викладено й інші положення, висновки й рекомендації, які представляють теоретичну і практичну цінність та в сукупності забезпечують цілісність наукової новизни проведеного дослідження.

Практичне значення і впровадження одержаних результатів дослідження.

Сформульовані дисертанткою висновки є практично значущими та реалістичними. Запропоновані положення дійсно можуть бути використані і як теоретичні напрацювання, і як практичний матеріал.

Зокрема, сформульовані в дисертаційній роботі висновки, положення, пропозиції і рекомендації можуть бути використані: а) у науково-дослідницькій роботі – для подальшого вивчення медіації як альтернативного способу врегулювання спорів у цілому та у сфері земельних відносин зокрема, при написанні наукових робіт із цієї проблематики; б) у нормотворчій діяльності – для вдосконалення чинного законодавства України, зокрема при внесенні змін та доповнень до закону України «Про медіацію», Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України, а також під час розроблення нових законодавчих актів у сфері застосування медіації для врегулювання земельних спорів в Україні; в) у правозастосовній діяльності – у роботі органів місцевого самоврядування, судової влади та медіаторів для вдосконалення відносин у сфері врегулювання земельних спорів; г) у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Земельне право», «Медіація у професійній діяльності юриста», «Цивільне право», «Адвокатура України», «Нотаріат України», а також при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій із зазначених дисциплін.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

У цілому позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Хлистік М. А., констатуємо, що вона є добре структурованим логічним дослідженням, яке формує важливі теоретико-методологічні та емпіричні висновки, а також має цінні наукові та практичні рекомендації, слід виділити окремі дискусійні положення та зауваження, а саме:

1) Запропоновані авторкою дисертаційного дослідження на с. 71 – 72 правові (формальні) ознаки медіабельності земельного спору, а також

фактичні ознаки медіабельності земельного спору є всебічно обґрунтованими та потребують схвалення. Водночас доцільно було б розкрити вказані вище ознаки на прикладі конкретного земельного спору, від чого робота лише б виграла.

2) У підрозділі 2.1. дисертації здобувачкою всебічно проаналізовано особливості судового способу вирішення земельних спорів в Україні, питання підсудності земельних спорів. Було б цікаво почути на захисті роботи позицію авторки щодо доцільності створення в Україні спеціалізованих судів з розгляду земельних спорів (приміром, за зразком окремих штатів США).

3) Одним із положень наукової новизни дисертаційного дослідження є класифікація медіації на основі двох критеріїв (добровільності/обов'язковості та інтегрованості у судову систему) (с. 25 – 26). Зокрема, ідеться про добровільну досудову медіацію, обов'язкову досудову медіацію, добровільну судову медіацію, обов'язкову судову медіацію, квазіобов'язкову медіацію. На думку дисертантки: які із запропонованих видів медіації є найбільш ефективними способами врегулювання земельних спорів та чи є доцільним закріплення у вітчизняному законодавстві обов'язкової досудової медіації?

4) На с. 161 дисертаційного дослідження авторкою слушно наголошено на перевагах медіації під час дії режиму воєнного стану. Видається доцільним почути позицію дисертантки щодо доцільності оновлення правового забезпечення медіації у земельних спорах з урахуванням особливостей правового режиму воєнного стану.

Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам.

Дисертаційна робота М. А. Хлистік виконана на високому теоретичному рівні, матеріал дисертації викладено в логічній послідовності, основні висновки отримали необхідну і достатню теоретичну аргументацію і в цілому є методологічно обґрунтованими. За своїм змістом і загальною

спрямованістю дисертаційне дослідження М. А. Хлистік відповідає обраній нею спеціальності 081 «Право». Робота пройшла належну апробацію, сформульовані в дисертації теоретичні положення, пропозиції, рекомендації й висновки можуть бути використані у нормотворчій та правозастосовній діяльності, у науково-дослідницькій роботі та у навчальному процесі. Дисертація є самостійною завершеною роботою, в якій відсутні порушення академічної доброчесності, її оформлення в цілому відповідає встановленим вимогам.

З врахуванням наведеного вище докладного аналізу змісту та структури дисертації Хлистік Мирослави Андріївни на тему: «Медіація як альтернативний спосіб врегулювання земельних спорів», можна зробити висновок, що дисертаційна робота є першим комплексним дослідженням за відповідним напрямом у правовій науці і відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03.04.2019 року № 283), в тому числі вимогам, передбаченим Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка Хлистік Мирослава Андріївна на основі публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент

доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Т.В. ЛІСОВА

Підпис проф. Т.В. Лісова завідувач
всесвітній секретар
Л.В. Лісова 05.05.2025р